

**Recenzja pracy doktorskiej Pani mgr Moniki Pietruczuk
pt. „Uwarunkowania krajobrazu kulturowego doliny Giełczwi (Wyżyna
Lubelska) i koncepcje jego kształtowania”**

Wprowadzenie

Recenzowana praca, wykonana pod kierunkiem prof. dr hab. Marii Łanczont, posiada wybitnie interdyscyplinarny charakter, pod względem metodycznym i aplikacyjnym wykorzystując głównie doświadczenia i warsztat architektury krajobrazu. Przedstawione badania mieszczą się w szerokim nurcie badań krajobrazowych, uprawianych m.in. na gruncie geografii (zarówno fizycznej, jak i społeczno-ekonomicznej), architektury i urbanistyki, historii, archeologii i kulturoznawstwa oraz kształtowania środowiska i ogrodnictwa w obrębie nauk rolniczych. Dotychczasowa praktyka wskazuje, że tego typu prace – aby posiadać odpowiedni poziom i spełniać przyjęte cele – muszą być realizowane albo przez osoby posiadające szeroką, interdyscyplinarną wiedzę, albo w zespołach uprawiających różne dyscypliny. W ocenianym przypadku Doktorantka miała do wyboru raczej tylko to pierwsze rozwiązanie i z postawianego zadania wywiązała się bardzo dobrze.

Dotychczas prace doktorskie dotyczące zbliżonej problematyki, ale realizowane na innych obszarach, były wykonywane i bronione zarówno na uczelniach technicznych (w ramach dyscypliny architektura i urbanistyka) i rolniczych (w ramach dyscyplin kształtowanie środowiska lub ogrodnictwo, ponieważ architektura krajobrazu nie stanowiła odrębnej dyscypliny), ale również zdarzało się to na uniwersyteckich kierunkach geograficznych, chociaż trudno bez szerszej informacji wypowiedzieć się na temat proporcji udziału w nich problematyki geograficznej i architektoniczno-krajobrazowej. Wydaje się, że interdyscyplinarność podjętego problemu badawczego i postawienie „krajobrazu” w centrum naukowych dociekań Doktorantki, upoważnia do uznania ocenianej pracy za wpisującą się w badania geograficzne, szczególnie w sytuacji nowego podziału dyscyplin, w którym można by przedstawione badania z pewnością zaliczyć bardziej do mieszczących się w zakresie geografii społeczno-ekonomicznej i gospodarki przestrzennej, niż geografii fizycznej jako elementu nauk o Ziemi i środowisku.

Ocena poprawności tytułu i struktury pracy

Dysertacja należy do dzieł obszernych. Zasadniczy egzemplarz liczy 321 stron + 5 stron załączników, ale pracę uzupełniono o 43-stronicowy aneks, zawierający wykaz i mapy jednostek architektoniczno-krajobrazowych zdelimitowanych w obrębie pięciu obszarów badawczych. Podstawowy tekst pracy, z wyłączeniem stron tytułowych, spisów, albumu fotograficznego i wykazu literatury – liczy 284 strony. Zawartość egzemplarza zasadniczego została załączona do pracy również na CD.

Biorąc pod uwagę dotychczasowe doświadczenia i tradycję w zakresie tytułowania prac o zbliżonej problematyce, wydaje się, że tytuł dysertacji brzmiałby lepiej po drobnych modyfikacjach, pomimo iż w obecnym tytule mieści się treść przedstawiona w pracy. Chociaż z wyłącznie semantycznego punktu widzenia aktualny tytuł: *Uwarunkowania krajobrazu kulturowego doliny Giełczwi i koncepcje jego kształtowania* wydaje się poprawny, to wspomniana tradycja, jak również potrzeba uwypuklenia aplikacyjnej warstwy badań, wydają się skłaniać do sformułowania go jako: *Uwarunkowania i kierunki (lub koncepcje) kształtowania krajobrazu kulturowego doliny Giełczwi*. Namawiam doktorantkę do rozważenia tych modyfikacji w przypadku publikowania pracy w formie artykułów lub monografii.

Ogólnie struktura dysertacji jest prawidłowa i prowadzi od problematyki teoretyczno-metodologicznej, a następnie metodycznej, przez charakterystykę obszaru badań, szczegółową analizę struktury i pól badawczych, syntezę ich opisu, propozycje w zakresie kształtowania krajobrazu, do wniosków końcowych. Proporcje treści zawartych w kolejnych rozdziałach są właściwe. W odniesieniu do samego układu rozdziałów, wydaje się, że podrozdział 4.6. *Zabudowa hydrotechniczna w dolinie Giełczwi*, nie powinien zamykać rozdz. 4, prezentującego głównie środowisko przyrodnicze obszaru, ale powinien się znaleźć na końcu rozdz. 5, poświęconego historii osadnictwa, jako podrozdział 5.4. Ponadto uzasadnione wydaje się dodanie nowego podrozdziału w rozdz. 9. *Propozycje zagospodarowania pól badawczych zróżnicowane ze względu na kierunek działań i dyskusja wyników* – zatytułowanego np. 9.1. *Ogólne zasady kształtowania krajobrazu doliny Giełczwi w świetle dotychczasowych doświadczeń*, ponieważ pierwsze 9 stron tego rozdziału nie zostało obecnie zaliczone do żadnego podrozdziału, co zaburza przyjętą strukturę pracy. W konsekwencji, numeracja kolejnych podrozdziałów powinna zostać skorygowana (od 9.2).

Modyfikacji powinien również ulec tytuł rozdziału 8. Stanowi on w znacznej mierze podsumowanie analizy zawartej w najdłuższym w pracy – ponad 130-stronicowym – rozdziale 7. Jednak nie zawiera on, jak napisano w tytule podrozdz. 8.1. *Analizy krajobrazów*

kulturowych w dnie doliny, ale właśnie raczej syntezę wiedzy o tych krajobrazach. Wydaje się, że najlepszym sposobem realizacji tej syntezy, byłoby przeprowadzenie typologii lub klasyfikacji wydzielonych krajobrazów, ze wskazaniem ich dominacji i unikatowości (powierzchniowej i ilościowej). Takie ujęcie nie powinno sprawiać problemu, ponieważ takie podejście do syntezy częściowej zastosowano dla poszczególnych pól badawczych w rozdz. 7, a szczegółowe dane o jednostkach zamieszczono w Aneksie. W tej sytuacji wydaje się, że rozdział 8 lepiej zatytułować *Struktura i zagrożenia krajobrazów kulturowych w dolinie Giełczwi*, a podrozdział 8.1. *Typy krajobrazów kulturowych w dnie doliny*, szczególnie w przypadku publikacji rezultatów badań, kiedy te typy powinny zostać bardziej wyraziście scharakteryzowane.

Ocena wykorzystanej literatury

Materiały źródłowe zastosowane w pracy, przedstawione w bibliografii i wykazie stron internetowych, są bardzo obszerne i należy je ogólnie ocenić jako wystarczające dla przeprowadzenia prezentowanych badań. Wykaz zawiera 298 publikacji oraz 35 stron internetowych. Został on przygotowany bardzo starannie (np. znaleziono tylko jeden błąd w nazwisku autora: *Rorman* zamiast *Forman*), jak również właściwie przywołany w tekście dysertacji¹. Na szczególnie pozytywną ocenę zasługuje duży udział publikacji wydanych przed 2000 rokiem (45%), co świadczy że mgr M. Pietruczuk nie koncentrowała się na źródłach internetowych – co stanowi wadę wielu młodych badaczy – ale przeprowadziła również wnikliwą kwerendę analogowych źródeł wiedzy. Może nieco za ubogi wydaje się udział przywoływanych publikacji obcojęzycznych (27 – 9%), głównie angielsko- i pojedynczych niemieckich i czeskich, jednak w świetle podjętej problematyki, dotyczącej ziem rdzennie polskich oraz metod głównie zaproponowanych przez krajowych badaczy, podejście takie wydaje się uzasadnione.

Ocena zastosowanych metod badawczych, w tym danych

Dobór i sposób zastosowania metod badawczych należy ocenić jako w pełni poprawne, przy czym należy podkreślić, że:

¹ również stwierdzono tylko jeden błąd – na str. 240 przywołano publikację *Bogdanowski i in., 2018*, której brak w literaturze i która nie może istnieć, ponieważ prof. J. Bogdanowski zmarł w 2003 r., jak również ratyfikacja Europejskiej Konwencji Krajobrazowej przez Polskę, której dotyczyć ma ta publikacja, nastąpiła w 2004, ponad rok po jego śmierci – być może chodzi o publikację T.J. Chmielewskiego i in. z 2018 r. lub lat wcześniejszych.

- w celu charakterystyki obszarów badań zastosowano metodę opisową, korzystając z szerokiego zasobu wiedzy własnej Doktorantki i uzyskanej ze źródeł, dotyczącej problematyki geograficznej (zarówno przyrodniczej, jak i społeczno-ekonomicznej), botanicznej, historycznej (w tym archeologicznej), architektoniczno-urbanistycznej, a nawet z zakresu nauk o kulturze, nauk rolniczych i leśnych.
- w celu szczegółowego rozpoznania cech i oceny wartości krajobrazu, zastosowano prawie wyłącznie metody bonitacyjne stosowane na gruncie architektury krajobrazu, z elementami metod kompleksowej geografii fizycznej: prowadzenie i analizę profilu krajobrazowego, delimitację jednostek architektoniczno-krajobrazowych, ocenę wartości krajobrazu metodą krzywej wrażeń, analizę cech wybranych panoram widokowych i wewnątrz przyrodniczo-krajobrazowych.
- w celu sformułowania rekomendacji w zakresie kierunków kształtowania krajobrazu, zastosowano metody charakterystyczne dla projektów realizowanych na gruncie urbanistyki (ruralistyki), wykorzystując jednak wiedzę z szerokiego zakresu nauk przyrodniczych, społecznych, rolniczych i technicznych; ta część pracy ma najmniej badawczy, ale najbardziej użyteczny charakter i z powodzeniem może stanowić podstawę dla uznania pracy za projektową, przy czym do jej poprawnej realizacji niezbędne było wykonanie wcześniejszych etapów o charakterze badawczym.

Z punktu widzenia recenzenta, będącego kompleksowym geografem fizycznym (geoekologiem), trochę szkoda, że Doktorantka szerzej nie uwzględniła metod badań tej nauki, np. w trakcie analizy i delimitacji jednostek krajobrazowych. Nie podważa to w żadnej mierze poprawności przyjętych założeń i poprawności doboru metod.

Również dobór danych należy ocenić wysoko, z jednym zastrzeżeniem. Poprawny jest wybór map historycznych, jak również większości innych analogowych i numerycznych danych przestrzennych. Natomiast nie w pełni satysfakcjonujący, ze względu na przeciętną szczegółowość danych (1:100.000) oraz błędy i niejasności w klasyfikacji, jest wybór bazy danych CORINE Land Cover, jako jednej z podstaw delimitacji JARK-ów. O ile mogło to być uzasadnione w całej zlewni, to już w pięciu wybranych polach badawczych do identyfikacji pokrycia terenu powinna być zastosowana BDOT 10K zweryfikowana najnowszymi dostępnymi ortofotomapami, których szczegółowość odpowiada skali 1:10.000. Zastosowane dane mogły mieć pewien wpływ na jakość uzyskanych rezultatów, jednak ich wybór nie podważa poprawności użytego postępowania badawczego. Podkreślić należy znaczny zakres wykorzystanych materiałów kartograficznych, szczególnie w odniesieniu do map historycznych.

Ocena stosowanej terminologii i poprawności stylistycznej pracy

Praca została przygotowana bardzo starannie, i jak na tak obszerną dysertację, stwierdzono w niej bardzo niewiele błędów i drobnych uchybień terminologicznych, stylistycznych lub technicznych. Jedyne większe zastrzeżenie dotyczy interpunkcji, szczególnie przecinków, które powinny być skorygowane w trakcie ewentualnego opublikowania pracy. Wśród błędów terminologicznych wymienić można „założenia zielone”, zamiast „założeń zieleni”² (str. 18), a także zastosowanie terminu „*konflikt (pomiędzy działalnością gospodarczą człowieka a przyrodą)*” zamiast „*kolizja*”, gdyż ten pierwszy jest definiowany jako „*skutek rywalizacji o dostęp do zasobów i walorów środowiska między podmiotami działającymi w środowisku*”, a kolizja jako „*negatywny skutek obukierunkowych oddziaływań w relacjach człowiek – środowisko*”, a więc odpowiada on bliżej intencjom Autorki (str. 234).

Niezręczne stylistycznie jest stosowanie takich pojęć jak „mnogie zgrupowanie” (lepiej „liczne zgrupowanie”, „występowanie rezerwatu przyrody” (lepiej „położenie rezerwatu”) (oba na str. 68), „elementy klasyfikują się do zachowania” (lepiej „elementy nadają się do zachowania” (str. 166), Za uchybienia stylistyczne można uznać również stosowanie terminów potocznych, takich jak: „barwna historia” (str. 8) lub „zgrabna całość (form krajobrazu)” (str. 17). Autorka wydaje się także nadużywać słowa „jednakże” zamiast „jednak”, a na str. 269 użyła „kompletacji krajobrazu” prawdopodobnie zamiast „kontemplacji krajobrazu”³.

Jako archaizm należy ocenić również zastosowanie terminu „prospekcja”, definiowanego przez Słownik Języka Polskiego jako „czynność poprzedzająca właściwe działanie, zwłaszcza wstępne badanie czegoś”, co świadczy o jego poprawnym użyciu, ale ze względu na rzadkie stosowanie, słabym zrozumieniu przez większość czytelników. W kwestiach technicznych należy uzupełnić ucięte zdanie („*Woda wypływa...*”) w przedostatnim akapicie na str. 56.

Merytoryczna ocena rezultatów badań

Uzyskane rezultaty badań należy ocenić jako w pełni realizujące cele postawione w rozdz. 1.2 a postępowanie badawcze za przeprowadzone w sposób właściwy, ogólnie przedstawiony na ryc. 3 (str. 29). Należałoby tu jedynie dodać poziomą strzałkę łączącą bloki „badanie środowiska” i „opracowanie analityczne – propozycje rozwiązań” w prawej części schematu. Sposób prezentacji wyników jest bardzo komunikatywny, autorka zawarła

² bo nie ma przecież założeń czerwieni lub błękitu, w zastosowanym tu kontekście.

³ najprawdopodobniej nastąpiła automatyczna korekta przez edytor tekstu.

wszystkie najważniejsze ustalenia badawcze. Za szczególną wartość pracy należy uznać jej część graficzną, przede wszystkim mapy i profile krajobrazowe (ponad 100), które wykonano zgodnie z zasadami redakcji kartograficznej. Drobne błędy literowe stwierdzono jedynie w legendzie do mapy na ryc. 23 (str. 106). Dużą wartość stanowią również fotografie, wykonane głównie przez Doktorantkę. Należy tylko żałować, że część z nich została zamieszczona w bardzo małych formatach (np. fot. 9, 12), co obniża ich czytelność.

Drobne uwagi do merytorycznej strony badań mają głównie charakter dyskusyjny i w żadnym stopniu nie obniżają ich wysokiej oceny. Do najważniejszych z nich należą:

- wydaje się, że w kontekście celu badań, lepszym celem praktycznym nauki (o krajobrazie) który został określony przez Autorkę jako *„osiągnięcie efektu w postaci krajobrazu o możliwie najwyższych walorach estetycznych, a jednocześnie cechującego się maksymalnymi wartościami dla wykorzystania społecznego i gospodarczego”* (za Cymerman i in., 1992), byłoby takie *„oddziaływanie na krajobraz, które ma na celu uzyskanie zamierzonych efektów społecznych i/lub gospodarczych, z równoczesnym zachowaniem równowagi przyrodniczej, a zwłaszcza warunków do odnawiania się zasobów”*⁴ (str. 9).
- zastosowanie nieaktualnej klasyfikacji wód Giełczwi (klasa I – III) na podstawie materiałów WZMiUW; podane klasy sugerują, że pomiary jakości pochodzą sprzed 2005 r., ponieważ od wejścia Polski do UE stosuje się inną metodykę klasyfikacji jakości wód; należy przypuszczać, że istnieją nowsze pomiary jakości wód (ich stanu/potencjału ekologicznego), wykonane w ramach monitoringu środowiska (str. 59).
- stwierdzenie, że *„na początku czasów historycznych (mieszkali tu) także mahometanie, protestanci, unicy oraz przedstawiciele kościołów starokatolickich”* – nie jest poprawne, ponieważ te grupy wyznaniowe nie mogły się pojawić na obszarze badań na początku „czasów historycznych”, ponieważ za takie uznaje się okres przełomu X i XI wieku, a np. religia protestancka powstała dopiero na początku XVI wieku, a unicka w jego końcu (str. 92).
- wydaje się, że stawy hodowlane, uznane za wyróżnik krajobrazu kulturowego doliny Giełczwi, przy skali prowadzonych badań, stanowią bardziej wyróżnik powierzchniowy, niż punktowy, jak uznała Doktorantka (tab. 24, str. 245).

Ponadto, odczuwa się w pracy pewien niedosyt informacji w odniesieniu do problematyki rozwoju krajobrazu kulturowego zlewni i doliny Giełczwi, szczególnie w zakresie

⁴ definicja kształtowania krajobrazu/środowiska za P. Wolskim, red., Przyrodnicze podstawy kształtowania krajobrazu. Słownik pojęć, SGGW, Warszawa, 2002

dziedzictwa żydowskiego. Autorka wspomina, że był to jeden z obszarów najważniejszych dla ich osadnictwa, a Piaski należały do najważniejszych sztetłów tego regionu (Żydzi stanowili 2/3 populacji miasteczka przed 1939 r.), jednak dalej nie rozwija tej problematyki. Być może warto by było podjąć próbę dotarcia do fotografii i dokumentów sprzed II wojny światowej. Tym bardziej, że sama Autorka przywołuje opinię Prof. K. Pawłowskiej (1987), że „to, co uważane jest przez człowieka za swoje, jest automatycznie obiektem opieki i starań. Natomiast cudze czy niczyje jest pozostawiane własnemu losowi lub nieszanowane” (str. 242). Warto wykorzystać każdą okazję, która może się przyczynić do działań, prowadzących do zmiany tej opinii.

Wnioski

Z przedstawionych w recenzji opinii i uwag wynika, że recenzowana rozprawa zasługuje na wysoką ocenę, całkowicie spełniając wymogi dotyczące sporządzania rozpraw naukowych. Wybrana problematyka nawiązuje do aktualnych problemów i kierunków badawczych szeroko pojętych nauk o krajobrazie, a przede wszystkim do zastosowań związanych z jego oceną, ochroną i kształtowaniem, bazujących na koncepcjach architektury krajobrazu i w pewnym stopniu geografii.

Zastosowana metodyka została dobrana i użyta prawidłowo, chociaż recenzent – nie będąc architektem krajobrazu – a jedynie posiadając ograniczone doświadczenie projektowe oraz ograniczony zasób wiedzy teoretycznej w tym zakresie, nie był w stanie w 100% ocenić poprawności zastosowania metod badawczych.

Zakres oraz sposób sformułowania treści dysertacji wskazują, że Doktorantka posiada bardzo szeroką wiedzę w zakresie problematyki badań, znacznie wykraczającą poza wymaganą do uzyskania stopnia doktora. Sposób przeprowadzenia postępowania badawczego wykazał również, że posiada Ona wystarczającą umiejętność do samodzielnego prowadzenie pracy naukowej.

W świetle powyższych wniosków, zgodnie z przepisami Ustawy o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki z dnia 14 marca 2003 roku (Dz. Ustaw RP nr 65 z dnia 16 kwietnia 2003 roku z późn. zmianami), stwierdzam że recenzowana rozprawa spełnia kryteria stawiane pracom doktorskim i wnoszę do Rady Wydziału Nauk o Ziemi i Gospodarki Przestrzennej Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie o dopuszczenie mgr Moniki Pietruczuk do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

dr hab. Mariusz Kistowski prof. UG